

До спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01

Національного університету

«Одеська юридична академія»

(65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23)

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата юридичних наук, доцента, завідувача кафедри теорії та історії держави і права Тернопільського національного економічного університету Кравчука Миколи Володимировича *на дисертацію Дудник Руслани Миколаївни “Галузева диференціація українського права: поняття, рівні і тенденції розвитку”*, подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 - теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Дисертаційне дослідження Руслани Миколаївни Дудник має незаперечну науково-теоретичну і практичну значимість. Його **актуальність** визначається, насамперед, вагомістю досліджуваної проблеми для вироблення стратегії правотворчих процесів в Україні, галузевої диференціації українського права, формування власної правової політики в період активної фази розвитку національної правової системи – нормативної основи суспільного життя українців. Саме галузева диференціація українського права є важливою складовою фундаменту правової системи і однією з основних проблем сьогоденної правової науки.

У роботі прослідковується, що актуальність проблеми галузевої диференціації українського права зростає ще завдяки тому, що останнім десятиліттям відбувається стрімке оновлення усього нормативно-правового масиву, який є найбільш активним фактором розвитку галузей права. Очевидно, що соціальне життя ускладнюється, і, відповідно, система українського права також переживає змістовну трансформацію. У свою чергу

це обумовлює вироблення інших поглядів на розвиток галузей українського права. Наукознавчі та концептуальні основи галузевої диференціації українського права з урахуванням проаналізованих етапів та особливостей становлення нових галузей українського права вперше в Україні висвітлені на дисертаційному рівні.

Дисертантка, досліджуючи дану проблему, проаналізувала масив наукових праць, що спонукає до дискусійного з'ясування правових явищ. На її думку необхідним і своєчасним є переосмислення змін, що відбулися у галузях українського права з точки зору їх побудови, структури, загальних властивостей. Проблематика критеріїв розподілу права на галузі набуває у цьому аспекті практичного значення. Системність права безпосередньо пов'язана з єдністю суспільних відносин, що регулюються правом, і основними галузями права визнаються групи правових норм, що виокремлюються не за давністю їх формування, а саме за «ступенем їх соціальної юридичної цілісності», під якими розуміються предмет і метод правового регулювання. Давність існування основних галузей права свідчить як про традиційність їх сприйняття, так і про стабільність опосередкованих ними суспільних відносин.

За твердженням дисертантки система українського права є не лише відкритою, але й такою, що зазнає активного розвитку. Відкритість системи вітчизняного права передбачає сприйняття усього сучасного та прогресивного з інших правових систем, взаємовпливів з урахуванням національних особливостей та соціальної необхідності у здійсненні ефективного механізму дії права. Розвиток системи українського права залежить від багатьох факторів об'єктивного та суб'єктивного характеру, однак основним фактором, який передбачає певні зміни у системі права, є наукове переосмислення його інституціональної нормативно-ціннісної складової у поєднанні з функціональними ознаками.

Дисертаційне дослідження Р. М. Дудник проведене відповідно до плану наукової діяльності кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

Національного університету “Одеська юридична академія” щодо опрацювання теми “Наступність та оновлення як тенденція розвитку держави і права сучасної України” та науково-дослідної роботи Національного університету “Одеська юридична академія” на 2011–2015 рр. – “Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права” (державний реєстраційний номер 0110U000671).

Доцільно підкреслити, що галузева диференціація українського права є актуальним об’єктом теоретико-правового дослідження. Адже системність права є важливою визначальною рисою романо-германської правової системи. Отже дисертаційне дослідження Р. М. Дудник є витребуваним як з позицій загальнотеоретичної юриспруденції, так і з точки зору практичної діяльності, спрямованої на удосконалення чинної нормативно-правової бази. Особливо вагомою ця проблематика є після запровадження підготовки “доктора філософії в галузі права”, де проглядається тенденція нівелювання галузей права. З представленої роботи видно, що дисертантка у своєму дослідженні обрала низку найбільш актуальних питань, пов’язаних із визначенням загальнотеоретичних та наукознавчих аспектів галузевої диференціації українського права, вирішенням більш суттєвих проблем відносно виокремлення зв’язків галузей права між собою, обґрунтуванням проблеми формування і виокремлення галузей права як специфічного компонента правової реальності.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертаційна робота Р. М. Дудник, представлена на обговорення, характеризується системним підходом до предмету дослідження. Структурно дисертація складається із вступу, трьох розділів, нерозривно пов’язаних між собою, висновків та списку використаних джерел. Зміст повністю відповідає меті і завданням дослідження, логічна побудова його структури дозволяє послідовно з’ясувати всі проблеми, визначені авторкою. Обґрунтованість положень, сформульованих у науковій праці, підтверджується також критичним

аналізом наявних літературних джерел юридичного, методологічного, філософського спрямувань з проблематики і потребує більш глибокої оцінки вкладу кожним автором. У списку джерел значиться, що здобувачкою проаналізовано 204 найменування різнопланової літератури.

Високий ступінь вірогідності і наукової обґрунтованості результатів виконаного дослідження забезпечено також використанням відповідних підходів та методів дослідження. Методологічну основу наукової розвідки складають підходи та методи, властиві класичній та сучасній парадигмі юриспруденції. Основними з них, діалектичний, історичний, порівняльно-правовий, системний, герменевтичний, інституціональний та функціональний методи. Методологічно-науковий інструментарій сприяв здобувачці сформулювати ряд важливих наукових положень та висновків, які власне і становлять новизну наукової розробки. Виходячи із оцінки авторських публікацій з дисертаційної тематики, необхідно підкреслити, що всі вони опубліковані впродовж 2015-2016 рр. і наукова зрілість дослідниці сформувалась на завершальному етапі підготовки дисертації.

Висновки, зроблені у дисертації, зокрема пропозиції стосовно того, що правове життя сучасної України підтверджує необхідність виокремлення в системі права комплексних галузей, оскільки сучасна практика переконливо вказує на те, що крім галузей права, які упорядковують однорідні суспільні відносини, реально існує масив різнорідних соціальних відносин у відповідних життєво-важливих сферах, що потребують правового регулювання. Саме правове регулювання таких різноманітних відносин – військових, медичних, освітніх, екологічних, житлових, банківських, інвестиційних, морських, повітряних, космічних та інших – спричинило формування комплексних галузей українського права, що є суттєвим покращенням сучасної теоретико-правової науки, а в цілому правової матерії.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації не викликає сумнівів. Положення дисертації ґрунтуються на об'єктивному теоретичному аналізі,

висновки є достовірно обґрунтованими та базуються на теоретичних судженнях автора. Наукова новизна одержаних результатів дисертації визначається тим, що вона є першим у вітчизняній загальнотеоретичній юриспруденції комплексним дисертаційним дослідженням, у якому на належному теоретичному рівні, науковому узагальненні розглядаються проблемі питання галузевої диференціації українського права. Дисертанткою проаналізовано значний масив спеціальної правової літератури, присвяченої дослідженню окремих галузей українського права з виокремленням особливостей процесу їх формування та розвитку.

Характерною рисою дисертаційного дослідження є його чітка теоретико-методологічна спрямованість. Висвітлені авторкою пропозиції можуть бути застосовані для розвитку процесів формування нових галузей українського права. Заслужують на увагу наступні положення дисертації:

- виокремлення процесу утворення комплексних галузей права як основного напрямку розвитку галузей українського права, що виникають у результаті диференціації, спеціалізації та інтеграції правового регулювання суспільних відносин; виявлення загальнотеоретичних особливостей становлення та етапів формування нових галузей українського права, які складаються із прийняття правових норм, що регулюють нові суспільні відносини або їх новий аспект; об'єднання цих норм в інститути права; утворення комплексних правових інститутів; породження інститутами нових норм права; утворення складного міжгалузевого інституту; породження складним міжгалузевим інститутом права нових норм; становлення та розвиток нової галузі права;

- перелік передумов формування галузей права розширено такими: наявністю повторюваних суспільних відносин, які здатні бути об'єктом зовнішнього контролю; соціальною необхідністю комплексного регулювання цих відносин; наявністю державного інтересу та державної підтримки цих відносин; узагальненням та формуванням нормативів поведінки у суспільстві;

– до переліку факторів, які впливають на типологізацію галузей українського права, віднесено: процеси глобалізації, інтеграції та диференціації, діалектичну зміну сфери правового регулювання, нові підходи до розуміння права.

Отже структурно дисертація складається з логічно взаємопов'язаних елементів, виокремлених відповідно до мети дослідження, вона охоплює коло найрізноманітніших правових питань теоретичного і прикладного характеру. Авторка, врахувавши, що визначення “галузева диференціація права”, “галузь права”, “система права” у системі українського права зустрічається з низкою методологічних ускладнень в процесі побудови системи права, її структури та компонентів, починає епістемологічний пошук, використавши понятійний фонд, з аналізу методологічних основ розвідки й оцінки категоріального, понятійного матеріалу, встановлення відмінних рис між ними та обґрунтування доцільності застосування інституціонального і функціонального підходів дослідження. Тому, розділ перший – *“Галузева диференціація українського права як предмет загальнотеоретичного дослідження”* містить теоретико-правову та методологічну характеристику галузевої диференціації українського права. Слід погодитись з авторкою, що дослідження галузі права як прояву нормативності сучасного права, її суті, ознак має певний науковий інтерес у теорії права, викликаний підвищенням рівня організації суспільства та якісною зміною українського законодавства. Охарактеризована типологізація в юриспруденції розглядається як самостійна наукова категорія, значення якої останнім часом значно зросло, як відзначає дослідниця (с. 45). Перш за все, підкреслено методологічний потенціал типології. У дослідженні галузі права вона дозволила дослідниці: показати кількісні та якісні параметри структурних відокремлень у праві; об'єднати різновеликі у своєму історичному і соціальному розвитку правові масиви і на одному етапі їх функціонування; пояснити їх ознаки, взаємозв'язки та відмінності; застосувати найважливіші діалектичні категорії загального, особливого і

одиничного в оцінках різноманітних елементів сучасної системи права, підкреслити їх багатоваріантність і багатоаспектність.

Розділ другий *“Ієрархія галузей українського права”* містить чотири підрозділи, які присвячено визначенню різних критеріїв класифікації галузей українського права з виокремленням серед них фундаментальної, основних, профілюючих та комплексних. Як зазначено в роботі, можна вважати перспективною розробку плюралістичного підходу до поділу системи права на галузі, який містить у собі цілий комплекс різноманітних критеріїв (предмет, метод, правовий режим тощо); його цілком обґрунтовано можна використовувати для відокремлення комплексних галузей права. За твердженням дисертантки, застосування плюралістичного підходу дозволяє виокремити комплексні галузі українського права, щодо яких у вітчизняній науковій літературі існує три точки зору: одні автори визнають комплексні галузі права, другі – рішуче заперечують їх існування, а треті – припускають наявність лише комплексних інститутів.

Третій розділ *“Нові галузі українського права як відображення процесів, які відбуваються у сучасному суспільстві”* дисертаційної роботи Р. М. Дудник присвячено розгляду передумов виникнення нових галузей українського права. Слід погодитись з думкою авторки, що дійсно питання про виділення в системі права України військового права як комплексної галузі до теперішнього часу є дискусійним, однак, таке виділення об’єктивно необхідне, оскільки воно обумовлене наявністю власного правового режиму, який органічно поєднує специфічні предмет, метод і мету правового регулювання (с.128). Також, стосовно формування міграційного права, то можна погодитись з позицією, що сучасні міграційні тенденції у контексті участі України в європейському та світовому міграційному просторі розглядаються як один з важливих чинників формування національної політики, приведення її відповідно до європейських стандартів з урахуванням демографічної ситуації й істотних змін у системі міжнародних відносин, що зумовлені глобалізацією. У зв’язку з активізацією і зростанням

інтеграційних процесів між державами, набуває масштабності міграція як у світі взагалі, так і в останній період в Україні, що в деякій мірі має негативні тенденції (с. 140).

Проглядається, що авторкою використано підхід до ієрархізації галузей українського права із застосуванням комплексного критерію, який має прояв у поєднанні моністичного (предметного) підходу до розподілу системи права на галузі з дуалістичним. Такі варіації ґрунтуються на необхідності пошуку, крім традиційних ще й додаткових критеріїв виокремлення самостійних галузей права. Це, в свою чергу, відкриває шлях до подальшої розробки системності галузей українського права у рамках теоретичних наукових дискусій.

За результатом дисертаційного дослідження здобувачкою сформульовані певні положення, спрямовані на удосконалення теоретико-правового розуміння системи українського права.

Повнота викладу наукових положень дисертації в опублікованих працях. Основні положення роботи знайшли відображення у 8 публікаціях, у тому числі 4 статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку, 1 публікації у зарубіжному періодичному науковому виданні, 3 тезах до наукових конференцій.

Автореферат у цілому відображає зміст дисертації.

Зауваження щодо змісту дисертації. У цілому позитивно оцінюючи зміст дисертаційного дослідження, потрібно відзначити, що у роботі є окремі висновки і твердження, які викликають сумніви й можуть слугувати підґрунтям для дискусії під час захисту дисертації:

По-перше, у дисертації на с. 18 вказано: “Чинником, який зумовив еволюціонування галузей права, є якісні зміни у співвідношенні приватних та публічних засад в характеристиці права. Сталася інша розстановка акцентів у співвідношенні інтересів особи і держави, особистих і громадських інтересів, що враховується державно-правовою наукою і впливає на особливості

галузей українського права”. Необхідно з’ясувати у дисертантки, що саме змінюється під впливом публічних та приватних засад у праві?

І з цього приводу на с.18. авторка вказує “Публічні та приватні засади в праві слід визнати значними явищами для диференціації галузей права”. Ця теза потребує додаткового обґрунтування, адже у юриспруденції поділ права на публічне і приватне є лише одним із можливих поділів системи права на складники, який існує поруч з її поділом на галузі, на матеріальне і процесуальне право тощо. На сьогоднішній день важко знайти таку галузь, яка безапеляційно відносилася б до публічного або виключно до приватного права.

По-друге, дисертантка стверджує на с.40–41: “Підсумовуючи міркування щодо вироблення критеріїв галузевого розмежування в системі права України, слід визнати, що єдино можливим варіантом може бути застосування комплексного критерію, що включає:

- виявлені та проаналізовані наукою об’єктивно існуючі суспільні потреби у галузевому правовому регулюванні, інакше кажучи, явно виражений, науково узагальнений і підтриманий державно-політичною волею суспільний інтерес. На окремі аспекти цієї сторони правоутворення звертали увагу деякі дослідники;

- сферу та предмет правового регулювання. При всій неоднозначності цих критеріїв галузевого поділу, відмовлятися від них не варто, передусім, через те, що інакше втрачається сенс існування права, яке покликане регулювати суспільно значущу поведінку людей; – цінності, що визнаються та охороняються галуззю; – мету та функції правового регулювання; – специфіку правового впливу, а саме співвідношення методів та способів правового регулювання (дозволів, зобов’язань, заборон, пільг, заохочень, рекомендацій), специфіку юридичної відповідальності; – наявність нормативного матеріалу, який потребує систематизації. У якості додаткового критерію розмежування галузей права поряд з методом правового регулювання виділено “правовий режим”. Тут доречно з’ясувати: в чому

полягають нові підходи до характеристики галузей права відповідно до проведеного дослідження?

По-третє, у дисертації на с. 51–52 зазначено: “Зміни, що відбулися в нашій країні, процеси інтеграції та диференціації, діалектична зміна сфери правового регулювання, нові підходи до розуміння права дозволяють виділити нові типи галузей права: комплексні галузі права, економічно-орієнтовані галузі права, соціальне право”. Недостатньої уваги було приділено саме економічно-орієнтованим галузям права. У цьому плані логічно з’ясувати у дослідниці, які це саме галузі в системі українського права.

По-четверте, дисертанткою в обраній типології українського права до основних галузей права віднесені: адміністративне, цивільне, трудове, особливим статусом із основних виокремлено кримінальне право (с. 72, 79, 93 дис.). З огляду на це було б цікаво почути авторську оцінку зарахування до основних галузей фінансового права (у певній мірі про це в роботі зазначено, *див с. 15*), оскільки саме від законодавчого затвердження бюджету, а це власне предмет регулювання фінансового права, відбувається корекція навіть конституційних норм: при незабезпеченості їхнього бюджетного фінансування вони не діють.

По-п’яте, на с. 30 авторкою зазначено: “Вперше держава подбала про найбільш повне юридичне закріплення системи джерел права і у Конституції України не тільки чітко прописані види нормативних актів, їх ієрархічна система, але і створена основа для сприйняття наукової доктриною і практикою таких видів джерел, як правовий звичай, судовий і адміністративний прецедент”. Тут йде посилання на конституцію, але хотілося б уточнити, які саме положення конституції створюють таку основу?

По-шосте, в дисертації зустрічаються деякі помилки і неточності, особливо в текстових перекладах (наприклад, с. 17, 28 тощо). В тому числі, потребують уточнення посилання на джерела.

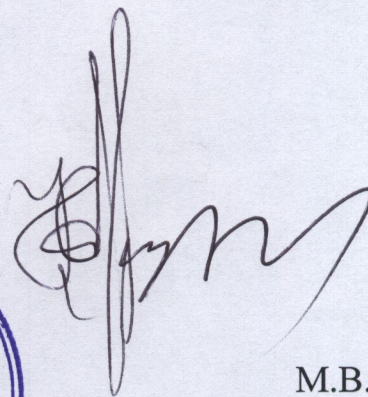
Але в цілому дисертація носить завершений характер, з досягненням мети і виконанням завдань визначених у представленій праці.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам МОН України. Зміст дисертаційної роботи висвітлений достатньо повно, виклад запропонованих в роботі положень базується на опрацьованих літературних джерелах з проблематики дисертаційного дослідження. Дисертантка сформулювала свої висновки, які є внеском у розвиток вітчизняної теорії права. У цілому дисертація Руслани Миколаївни Дудник є самостійним, завершеним науковим дослідженням, присвяченим загальнотеоретичному дослідженню галузевої диференціації українського права.

Таким чином, дисертація “Галузева диференціація українського права: поняття, рівні і тенденції розвитку” відповідає вимогам, а її авторка – Р.М. Дудник заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

Офіційний опонент:

завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Тернопільського національного економічного університету,
кандидат юридичних наук,
доктор права Українського
Вільного Університету, доцент

М.В. Кравчук

« 8 » грудня 2016 р.

Завіряю:
Зав. загальним відділом Таранова (Р.Д.)

